

Ahmet Çaycı, Selçuklularda Egemenlik Sembolleri, İz Yayıncılık, İstanbul 2008, 325 s., 144 resim, ISBN: 978-975-355-718-4.

“Siyasal İlahiyat” isimli yapıtının ilk cümlesinde, “Egemen, olağanüstü hale karar verendir” diyen Alman siyaset ve tarih felsefecisi Carl Schmidt’in (1888-1985) egemenlik tanımı gibi keskin ve irkiltici çağrışımlar uyandırmasa da, egemenlik, tıpkı günümüzde olduğu gibi Ortaçağlarda da toplumsal yapının temel belirleyenlerinden biriydi. Fakat meşruiyetini insani olandan aldığı savlayan modern seküler egemenliğin aksine, Ortaçağ egemeni, Tanrı tarafından belirlendiğini öne sürüyor, meşruiyetini kutsal olan üzerinden inşa ediyordu. Bu şekilde egemenin bizzat kendisi bir sembole dönüşüyor, Tanrı’nın yeryüzündeki hâkimiyetinin somut göstergesi olarak ortaya çıkıyordu. Böylece siyasi otoriteye kutsallık atfediliyor, devlete itaat ile Tanrı’ya itaat arasında bir özdeşlik kuruluyordu.

Meşruiyeti bizzat Tanrı’dan aldığı ileri süren egemenin, bu iddiasını yalnızca söylemsel düzeyde sürdürmesi beklenemez. Bunun için somut göstergelere, iddianın somut fenomenlerle görünür kılınmasına ihtiyaç vardır. Bundan dolayı Ortaçağ egemeni, egemenliğini toplumsal olanda görünür kılma amacını sembolik göstergeler vasıtasıyla gerçekleştiriyordu. Bu amaç doğrultusunda bizzat ve yalnızca hükümdar tarafından kullanılan semboller, hâlihazırdaki egemenin ilahi kökenlerine göndermede bulunarak iktidarın tanrısallığını temsil ediyordu. İktidarın sahibine özgü olan söz konusu semboller, bir yandan meşruiyetin kaynağına işaret ederken, bir yandan da var olan iktidarın niteliğini simgeliyordu.

Ortaçağda kurulan bütün Türk kökenli siyasi yapılanmalarda olduğu gibi, Selçuklular da egemenlik sembolleri (*hâkimiyet alametleri*) kullandılar. Farklı zaman ve mekânlarda hem nicel hem de nitel farklılıklar gösteren bu egemenlik sembolleri, Ahmet Çaycı tarafından “Selçuklularda Egemenlik Sembolleri” başlıklı yeni yayınlanan bir kitapta toplanmıştır. Ortaçağ Türk devletlerinde kullanılan egemenlik sembollerinin bir başlık altında derli-toplu bir biçimde ayrıntılı olarak incelenmesine duyulan ihtiyaca cevap vermesi muhtemel olan bu çalışma, hem görsel açıdan hem de kaynakça açısından, konu ile ilgilenen okuyucuları tatmin edecek özellikleri bünyesinde barındırmasından dolayı değer kazanmaktadır.

Ahmet Çaycı’nın eseri, “Önsöz,” “Değerlendirme-Sonuç,” “Bibliyografya” ve “İndeks” dışarıda bırakılırsa, “Giriş” ve “Selçuklularda Egemenlik Sembolleri” başlıklarını taşıyan iki bölümden oluşmaktadır. “Önsöz”de, her ne kadar çalışmanın isminin *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri* olsa da, aslında metnin içeriğinin ağırlıklı olarak hükümdarlık sembollerine yoğunlaştığı belirtilmekte, ancak çalışmada esas olarak Selçuklu idari otoritesinin üst noktasını teşkil eden hükümdar ve yöneticileri ifade eden sembolere odaklanıldığının altı çizilmektedir. Sembollerin sıralanmasında

en çok kullanılan en az kullanılan doğru bir tasnif yöntemi benimsendiği söylenmekte, eserin kaleme alınması aşamasında en çok minyatürlerden faydalandığı belirtilmektedir.

“Giriş” bölümü, “Yöneticiler İçin Yazılan Siyasetnameler,” “Selçuklularda İdari Yapı,” “Sembol Kavramı,” “Politik Kültürde Semboller” ve “Politik Kültürün Dini Referansları” başlıklarını taşıyan beş alt bölümden, oluşmaktadır. Yazar, her ne kadar hükümdarların, devletlerin yasama, yürütme ve yargı gibi organlarının üst noktasını temsil etseler de, alacakları kararlarda ve atacakları adımlarda birtakım kurallara uygunluk aradıklarının altını çizdikten sonra, “Yöneticiler İçin Yazılan Siyasetnameler” başlığı altında, İslam dünyasında çeşitli dönemlerde doğrudan yöneticileri muhatap alan, ahlaki ve hukuki ilkeleri irdeleyen, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkileri düzenleyen ve bu şekilde devlet adamlarına yol gösteren birtakım eserlerin yazıldığından söz etmektedir. İdeal bir devletin ve ideal bir yöneticinin keyfiyetinin ne olacağı konusunu inceleyen siyasetnamelerin, bir başka deyimle *ahkâmu's-sultâniyelerin* çeşitli dönemlerdeki örneklerine göndermelerde bulunduktan sonra, Selçuklular döneminde kaleme alınan siyasetnamelerden bahsetmekte, Nizâmülmülk, Mâverîdî, Gazâlî, İbn Arabî ve Nâsreddîn-i Tûsî gibi isimlerin bu dönemde kaleme aldıkları siyasetnamelerin önemine değinmektedir.

“Selçuklularda İdari Yapı” başlığını taşıyan alt bölümde, Selçukluların devlet tasarımları, bürokratik gelenekleri ve idari mekanizmaları incelenmekte, Sultan'ın, resmi ve özel olmak üzere iki kısma ayrılan saray hayatı ve sarayda görev yapan bürokratların görevleri sayılmaktadır. Hâcibler, Üstadüddâd, Candâr, Silahdâr, Emiru'l-Umerâ, Câmédâr, Şarabdâr, Taşdâr, Cevgândâr, Çaşnigîr, Vekil-i Has, Emir-i Ahur, Emir-i Şikâr, Emir-i Alem, Emir-i Davut ve Serhenk gibi bürokratik birimler sayılmakta, Divânu'l-İstifâ, Divânu'l-Arz, Mansıb-ı Tuğrâ, Divânu'l-İşrâf, Divânu'l-Eyâlet, Divânu'r-Riyâset ve Divânu'l-Has gibi alt birimlerden oluşan Büyük Divân'dan söz edilmektedir.

“Sembol Kavramı” başlıklı alt bölüm, *“kendisinden başka bir realiteye dikkat çeken, bir şeyin yerine geçen veya onu tasvir eden nesne, fiil veya insanlar tarafından teşekkül ettirilen herhangi bir işaret”* şeklinde tanımlanan sembol kavramını incelemeye ayrılmıştır. Bu bölümde, sembollerde iki unsurun ön plana çıktığı, ilkinin sembolün somut varlığı, diğerinin ise soyut içeriği olduğu söylenmekte, semboller üzerinde araştırmalar yapan Ernst Cassirer ve A. N. Whitehead gibi isimlere göndermeler yapılmaktadır.

Sonraki alt bölüm, “Politik Kültürde Semboller” başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında, sanatın en önemli dalının politika olduğunu söyleyen Yunan filozofu Aristoteles'in politika ile sanat arasında kurduğu bağlantının üzerinde durulmakta, Karl Marx'ın, sembollerin objektif olmaktan uzak subjektif tanımlamalar olduğu düşüncesine atıf yapılmaktadır. Ardından J. Thompson'un, politik kültürün merkezinin ideolojiler tarafından oluşturulduğu ve bu ideolojilerin de semboller vasıtasıyla aktarıldığı yönündeki düşüncesi değerlendirilmekte, P. Tillich'ten hareketle, sembollerin, kolektif bilinçaltı sayesinde kabul göreceği, sosyal toplulukların kolektif bilinçaltı tarafından

tasvip edilmeyen sembollerin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu vurgulanmaktadır.

“Politik Kültürün Dini Referansları” başlığı altında, siyasi otoritenin aşkın bir kaynak üzerinden kendini meşrulaştırma iddiası incelenmektedir. Müslüman ortaçağında politik kültürün dini referanslarının ayetler ve hadisler olduğu üzerinde durulmakta, “Allah sizin üzerinize (hükümdar) seçti. Onun bilgisini ve gücünü arttırdı” ve “Allah’ın iyilik yapmak istediği kimselerdir ki, taca ve tahta sahip olabilirler” gibi Kur’ân ayetleri ile “Sultan Allah’ın yeryüzündeki gölgesidir” ve “Allah bütün padişahları insanların üzerinde yaratmıştır” gibi hadislerden örnekler verilmektedir. Din içerikli yücelik sıralamasının tepe noktasında Allah’ın olduğu, ardından peygamberlerin ve daha sonra da Allah’ın ya da peygamberlerin gölgesi sıfatıyla hükümdarların geldiği vurgulanmakta, İslami referansların temel noktasında adalet vurgusunun olduğu anlatılmaktadır.

“Giriş” bölümünü teşkil eden bu beş alt bölümden sonra, metnin ana gövdesini oluşturan “Selçuklularda Egemenlik Sembolleri” başlıklı bölüm vardır. Bu bölüm, “Hükümdarlık İlanı Anlamına Gelen Semboller” ve “Hükümdarlık Esnasında Kullanılan Semboller” başlıklarını taşıyan iki alt bölüme ayrılmıştır.

“Selçuklularda Egemenlik Sembolleri” başlığını taşıyan bölümün giriş kısmında, bağımsız bir hükümdar olmanın başlıca delillerinin hutbe, sikke ve hil’at gibi unsurlara sahip olmaktan geçtiğinin altı çizilmekte, bunun dışında kalan sembollerin ikincil öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Büyük Selçuklu tarihçisi Mehmet Altay Köymen’in, hükümdarlık sembollerini maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayırdığı, bunun yanında bazı araştırmacıların İslam öncesi ve sonrası şeklinde bir tasnifi benimsedikleri hatırlatılmakta, çalışmada yapılan tercihin ise, hükümdarlık ilanı anlamını taşıyan ve hükümdarlık sırasında benimsenen semboller şeklinde olduğu söylenerek, egemenlik sembolleri ile ilgili genel-geçer bir sınıflandırmanın mevcut olmadığına göndermede bulunmaktadır. Daha sonra, “Hükümdarlık İlanı Anlamına Gelen Semboller” başlığı altında toplanan hutbe, sikke ve unvan ve lakaplar irdelenmekte, sembollerin tarihsel gelişimleri ve Selçuklular dönemindeki kullanımları, resimler ve çizimler eşliğinde anlatılmaktadır.

75-300 sayfaları arasında bulunan ve çalışmanın en kapsamlı bölümünü oluşturan “Hükümdarlık Esnasında Kullanılan Semboller” başlıklı alt bölümde, söz konusu semboller ayrıntılı bir biçimde ve resimlerle incelenerek, şu şekilde sıralanmaktadır: Taht, taç, tıraz, çetr, nevbet, bayrak-alem-sancak, tuğ, tuğra ve tevki’, gâşiye, hil’at, küre, asa, kılıç, yüzük-mühür, kemer, ok ve yay türündeki armalar; kadeh, mendil; nar ve haşhaş türü bitkiler; av ile ilgili semboller; kozmik referans ihtiva eden semboller; çift başlı kartal, saltanat çadırı (otağ), saray, maksure (hünkâr mahfili) ve diğer semboller.

Eserin “Değerlendirme-Sonuç” bölümünde egemenlik sembolleri üzerine çeşitli değerlendirmeler yer almaktadır. *Egemenlik sembollerinin genel anlamda insanlar arasında özel anlamda ise devlet ile halk arasındaki iletişimin Ortaçağdaki biçimi olduğu* şeklinde bir değerlendirme yapılmakta, sembollerin ideolojik içeriklere sahip

oldukları belirtilmektedir. Fakat yazar bunu belirtmemiş ise de egemenlik sembolleri günümüzde de aynı amaç doğrultusunda kullanılmaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki, Ahmet Çaycı tarafından kaleme alınmış olan “Selçuklularda Egemenlik Sembolleri” isimli çalışma, daha önce çeşitli çalışmalarda müstakil başlıklar altında incelenmiş olmasına rağmen, bir monografi haline getirilmemiş olan genelde egemenlik sembolleri, özelde ise bu sembollerin Selçuklulardaki kullanımı konusunda ayrıntılı ve önemli bir çalışmadır. Barındırdığı yüzden fazla resim ve çizimin yanında geniş bibliyografyası ve indeksi ile Selçuklu araştırmacıları için yararlı olacaktır.

Mustafa Alican*

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Bornova-İZMİR.